OPEN ACCESS

autorský tým by mohl velmi zajímavé závěry výzkumu zasadit do širšího kontextu debat o soudobé paměti.

Další otázky vzbuzuje aplikace genderu ve dvou kapitolách Lenky Hadarové zaměřených na ženy v reenactmentu. Autorka se inspirovala pracemi orální historičky Lynn Abrams a jejím konceptem feminografie.[10] Abrams zkoumá, jak se v příbězích žen odrážejí genderové normy, zajímá ji schopnost narátorek reflektovat a případně kritizovat jejich vlastní životní rozhodnutí. Lenka Hadarová tyto inspirace produktivně aplikuje na rozhovory s aktérkami reenactmentu. Při četbě však postupně vyvstává otázka, nakolik jsou zrovna praxe reenactmentu reprezentativní pro obdobně pojatý výzkum mocenských, politických či etických rozměrů genderu. Přece jen se jedná o volnočasovou aktivitu — hru, která navíc (i dle závěrů autorského týmu) často nabízí únik před problémy všední každodennosti. Zkoumané aktivity jsou navíc specificky genderované vazbou na militární témata. Neměl by se tedy obdobně ukotvený výzkum zaměřit spíše na sociální praxe, které formují genderové normy v životě „mimo hru", například zkoumat postavení historiček v oborových institucích? Autorka nicméně nabízí celou řadu zajímavých postřehů, jež ilustrují performování subjektivních identit v rámci reenactmentu. Když však jednu z kapitol uzavírá tezí, že převlékání žen za muže dává vojenskému reenactmentu subverzivní potenciál narušovat tradiční patriarchální struktury a genderové normy, nevyznívá to pro mě příliš přesvědčivě.[11]

Vojáci věčné války nabízejí nejen pestrý vhled do dosud neprozkoumaných praktik českého reenactmentu, ale vzbuzují i otázky a tak to má u inspirativních knih být. Mohl bych pokračovat výčtem dalších zajímavých postřehů, například o roli filmů jako je *Poslední mohykán* (1992, režie Michael Mann) nebo knih jako *Nebeští jezdci* (1964) Filipa Jánského při zrodu zájmu o reenactment, či o tom, jak může experimentování s raně středověkými materiály a nástroji přispět k prohloubení poznání tohoto období. To by ale recenzi neúměrně protáhlo. Raději doporučím, abyste si knihu sami přečetli. Jistě v ní najdete nečekaná témata, která vás zaujmou, a snad i porozumíte tomu, proč se někteří z nás převlékají za vojáky.

Kamil Činátl

Libor DENK — Barbora DIETRICHOVÁ — Vojtěch KESSLER (edd.), *Šťastné a veselé. České Vánoce ve vzpomínkách pamětníků*, Praha, Historický ústav AV ČR, 2024, 420 s., ISBN 978-80-7286-431-7

Příhodně před Vánoci roku 2024 se na pultech knihkupectví objevila monografie s názvem *Šťastné a veselé. České Vánoce ve vzpomínkách pamětníků* z pera Libora Denka, Barbory Dietrichové a Vojtěcha Kesslera. Za vydáním této knihy stojí Historický ústav AV ČR, pro nějž je to již čtvrtý svazek ediční řady „Dějiny všedního dne". Jak název

10 Lynn ABRAMS, *Heroes of Their Own Life Stories. Narrating the Female Self in the Feminist Age*, Cultural and Social History 16, 2019, č. 2, s. 205–224.

11 P. WOHLMUTH (ed.), *Vojáci věčné války*, s. 188.

OPEN ACCESS

napovídá, předmětem zájmu badatelů se stal fenomén Vánoc a způsoby jejich slavení v průběhu posledních dvou set let. Cílem publikace nicméně není popsat jednu konkrétní podobu prožívání a trávení vánočního času v 19. až 21. století a vytvořit tak jednotný náhled na české vánoční oslavy. Autoři se naopak snaží představit široké spektrum způsobů, kterými ke slavení svátků přistupovali lidé nejenom napříč časem, ale také napříč regiony a socioekonomickým statusem. Nejde tedy o popis vývoje slavení Vánoc v českých zemích, ale spíše o to, jak k vánočnímu času subjektivně přistupovali „obyčejní" lidé. Kniha tak hlavně přibližuje, jak svátky působily na lidskou duši a myšlení.

Úvodní kapitola se věnuje samotným kořenům Vánoc — kde se Vánoce vzaly, jak se slavení svátků vyvíjelo a jak se do oslav promítaly různé vlivy, například ze strany církve, politiky nebo komercialismu. V úvodu nechybí ani zhodnocení, jak k Vánocům jako k badatelskému tématu přistupovali jiní historici, kulturní antropologové a další badatelé. Zvláštní zájem je pak věnován výzkumům, které se zaměřovaly na slavení Vánoc v českém prostředí. Do roku 2024 vyšlo značné množství studií a monografií, které se zabývaly například komplexnější historií českých Vánoc, specifiky oslav svátků v konkrétních obdobích nebo oblastech, tématem Vánoc na pohlednicích první světové války nebo lidovými zvyky. Významnou syntetizující prací, která se zčásti věnuje Vánocům v 19. století a z níž čerpají i samotní autoři recenzované publikace, je *Z dějin české každodennosti* od kolektivu kolem Mileny Lenderové.[1] Inspirací pro badatele byla i etnologická práce Jany Polákové, jež zkoumala podoby a proměny slavení vánočních svátků u národnostních menšin žijících dnes v České republice.[2]

Stěžejní pramennou základnou monografie jsou texty od šedesáti pamětníků, které jsou různě obsáhlé a věcné. Část souborů vzpomínek čerpali autoři z Databáze dějin všedního dne, jež funguje pod Historickým ústavem AV ČR, zbytek získali od seniorů z programu PŘEČTI od organizace Mezi námi, o. p. s. Při výzkumu tak badatelé přímo podnítili žijící pamětníky, aby zaznamenali své cenné vzpomínky na Vánoce. V závěru druhé kapitoly je všech šedesát pamětníků krátce představeno. Čtenář tak získává lepší představu o tom, z jakého období, regionu a prostředí daná osoba pochází. Nejstarší vzpomínky sahají až k roku 1850, nejmladší se pak vztahují k době „covidové". Nejvíce vzpomínek se týká první poloviny 20. století, do nichž se mnohdy promítají podmínky dvou světových válek. Pro výzkum je velmi přínosné i to, že tvůrci vzpomínek pocházejí z různých oblastí a z rozličného socioekonomického zázemí. Díky tomu mohou badatelé porovnat, jak se slavily vánoční svátky v rodině vyšší střední třídy ve Vídni a jak v chudé dělnické rodině na pražské periferii. Ať už pamětníci pocházeli z jakéhokoliv prostředí a období, všichni na období Vánoc vzpomínali pozitivně, nadšeně a nostalgicky.

Valná většina vánočních vzpomínek pocházela z období dětství pamětníků, případně z doby rodičovství, kdy oni sami měli malé děti. Právě náhled na Vánoce a popis tradic a zvyků dětskou optikou je velkým benefitem daných pramenů. Jak badatelé dokazují, všechny vzpomínky mají stejný základ. Důležitou roli v nich hrají rodina,

1 Milena LENDEROVÁ — Tomáš JIRÁNEK — Marie MACKOVÁ, *Z dějin české každodennosti. Život v 19. století*, Praha 2009.

2 Jana POLÁKOVÁ, *Čtrnáct barev Vánoc. Jiný obraz svátků očima etnologa*, Brno 2018.

OPEN ACCESS

domov a repetitivní rituály. Právě rituály, které si pamětníci osvojili v dětství, jsou jedněmi z hlavních nositelů vánoční nálady. Zmíněnou tezi badatelé dokazují v šesti obsáhlých kapitolách, jež se věnují konkrétním vánočním tématům.

Třetí kapitola se na základě analyzovaných vzpomínek zaměřuje na to, jak se Vánoce proměnily pod vlivem politických změn. Úryvky z pamětnických textů ukazují, že se průběh oslav měnil jen pomalu. Pokud chtěla státní moc dosáhnout konkrétní změny, musela na lidi působit dlouhodobě (například ustavičný tlak komunistické strany na upozadění náboženské podstaty svátků). Čtvrtá kapitola se věnuje dvěma již zmíněným aspektům — rodině a domovu. Tyto prvky byly nejvíce patrné ve chvílích, kdy se autoři vzpomínek, případně jejich rodinní příslušníci, nemohli vánočních oslav osobně účastnit, ať už z důvodu pracovních povinností nebo probíhající války. Takovéto momenty odloučení byly v úryvcích popisovány dosti emotivně. Pátá část knihy se zabývá Vánoci jako svátky dětí, tedy jejich nahlížením dětskou optikou a přizpůsobováním těm nejmenším (prostřednictvím zvyků).

Rozsahově nejdelší a obsahově velmi přínosné jsou pak poslední tři kapitoly, které se postupně věnují adventu, Štědrému dni a poštědrovečernímu období do svátku Tří králů. Právě v těchto třech částech se nejvíce projevují benefity poměrně rozsáhlé a různorodé pramenné základny. Analyzované texty z různého socioekonomického prostředí ukazují, že se zvyklosti a rituály mohly lišit, ačkoliv daní pamětníci žili ve stejné době. Předložené příklady zřetelně dokazují, že do podoby slavení Vánoc zásadně zasahovaly finanční podmínky daných rodin, a to nejen v otázce dárků a honosnosti ozdobeného stromečku. Markantní rozdíly byly patrné kupříkladu i ve složení štědrovečerní večeře — vyšší střední třída si mohla dovolit vícero chodů doplněných o nejrůznější ovoce či čokoládu, naproti tomu znatelně chudší rodina měla sváteční večeři založenou na jednoduchých chodech bez masa. O tom, že Vánoce jsou unikátním obdobím, svědčí i pasáž o tradici zlatého prasátka. Pro mnohé děti z chudých rodin bylo během 19. a na začátku 20. století držení celodenního půstu zážitkem, a to i přesto, že pro ně absence jídla během dne nebyla žádnou neobvyklostí. V těchto třech kapitolách se skvěle ukazuje, jak byly zvyky, tradice a rituály ovlivněny jednak socioekonomickým prostředím, jednak regionem. Mnohdy se od sebe lišily i zvyky ve městě a na vesnici, ačkoliv je od sebe dělilo jen několik kilometrů. Velkým zásahem do diverzifikované podoby slavení Vánoc byla postupná komercializace a později i tlak komunistické moci, která se snažila utlumit jejich křesťanský charakter. Ke konci 20. století tak dochází k většinové unifikaci podoby slavení vánočních svátků.

Jedná se o velmi povedenou a přínosnou publikaci, jež rozšiřuje poznatky o životě běžných lidí, kteří by jinak při makroskopickém výzkumu zůstali stranou badatelského zájmu. Monografie z různých úhlů pohledu ukazuje, že do způsobů prožívání vánočního času se znatelně propisoval region a socioekonomické zázemí. Velkým pozitivem knihy je fakt, že se nesnaží vytvářet jednotný, ucelený obraz slavení Vánoc v českých zemích, ani se nesnaží unifikovat tradice a zvyky. Někomu by možná nemuselo vyhovovat, že badatelé nevytváří obecné závěry. Osobně si však myslím, že i díky tomu je publikace tak cenná, neboť na konkrétních příbězích předkládá, jaký subjektivní, emocionální a duchovní vliv mohou Vánoce mít na jednotlivce. Přínos monografie je navíc umocněn psanou formou, která je přístupná široké veřejnosti. K celkovému čtenářskému zážitku významně přispívají i fotografie a pohlednice,

OPEN ACCESS

které vkusně a věcně doprovázejí psaný text. Během čtení jsem vnímal značný didaktický potenciál pro využití ve výuce dějepisu nebo občanské výchovy. Přímo se nabízí pokusit se z některých využitých pramenů sestavit výukové lekce, které by se věnovaly českým vánočním lidovým zvykům. V závěru knihy autoři symbolicky vyzvali čtenáře, aby si během Vánoc více povídali se svými blízkými o jejich vzpomínkách a příhodách. Doufejme, že se tuto výzvu podaří naplňovat. Příležitost vidím také v sepsání či nahrání těchto pamětnických vyprávění. Byl by to skvělý podklad pro další podobné publikace o dějinách všedního dne.

Michal Pajer

Mikuláš BÁNFFY, *Byli jste sečteni*, překlad Robert Svoboda, Šumperk, Radek Ocelák, 2023, 697 s., ISBN 978-80-907333-5-0

V majestátním prostředí sedmihradských zámků se na počátku 20. století začíná odvíjet příběh hraběte Valentina Abádyho, který bude posléze nucen čelit mnoha změnám v neklidné době plné společenských a politických otřesů. Čtenář se spolu s ním ocitá v luxusním prostředí sedmihradských sídel, v pozadí však již začínají doutnat problémy, které Valentinův svět brzy zničí…

Maďarský politik Miklós[1] Bánffy (1873–1950) se narodil v sedmihradské aristokratické rodině. Vystudoval právo, zapojil se do veřejného života a zastával významné politické funkce, včetně postu maďarského ministra zahraničí v letech 1921–1922. Kromě jiného Bánffy miloval Sedmihradsko, v němž jeho rod žil několik století. Když bylo připojeno k nově vzniklému Rumunsku, přijal z rukou krále Ferdinanda I. rumunské občanství, aby mohl nadále obývat svůj zámek u Koloszváru.[2] Následně se aktivně zapojil do podpory maďarských kulturních a vzdělávacích institucí v Rumunsku. Po připojení severního Sedmihradska k Maďarsku v roce 1940 se stal členem horní komory maďarského parlamentu. V roce 1943 vedl tajná jednání s antifašistickými silami v Rumunsku, což však vedlo k vyplenění a vypálení jeho zámku německými vojsky. Po druhé světové válce upadl do chudoby a zemřel roku 1950 v Budapešti.

Co se týče osoby nakladatele, Radek Ocelák (1988) pochází z rodu rumunských Slováků, přičemž rodinný původ jej dovedl k zájmu o záležitosti maďarsko-rumunského pomezí, zejména historického Sedmihradska. Výsledkem se stala Edice Sedmihradsko,[3] v níž nalezneme monografie pojednávající o Slovácích a Češích v Rumunsku nebo v Česku poprvé vydaný epistolární román Sándora Mándokyho *Dopisy z Bihoru* (2020).[4] Bánffyho trilogie tak v nakladatelových záměrech představuje první překladové dílo, jež nemá vazbu na rumunské Slováky.

Děj trilogie se odehrává na počátku 20. století, ovšem autor své texty psal s časovým odstupem. To, co samotné postavy ještě nevědí, Bánffy již znal. Kompozice

1 Česky Mikuláš.
2 Dnes Cluj-Napoca, česky Kluž.
3 Viz http://reemigranti.ocelak.cz/knihy [náhled 20. 10. 2024].
4 Sándor MÁNDÓKY, *Dopisy z Bihoru*, překlad Adéla Gálová, Rýmařov 2020.